

In memoriam

Kálmán Béla (1913–1997)

Kálmán Béla professzor, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja 1913. február 28-án, a Kalevala napján született Lakompakon (korábban Sopron vármegye, ma Burgenland, Ausztria). 1936-ban szerzett Budapesten magyar–francia szakos tanári diplomát, majd 1938-ban finnugor nyelvészetből doktorált (*Obi-ugor állatnevek*. MNyTK 43). Több gimnáziumban tanított (1938: Budapest II., 1939–1945: Érsekújvár). A háborús évek és a szovjet fogságból visszatérése után 1947-től 1949-ig a budapesti egyetem bölcsészkarának dékáni hivatalában dolgozott titkárként, majd 1949-től 1952-ig tudományos kutatóként az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének munkatársa lett. Itt folytathatta vogul nyelvi kutatásait: hozzálátott Munkácsi Bernát vogul nyelvi gyűjtésének feldolgozásához (*Vogul Népköltési Gyűjtemény III/2* [1952], *IV/2* [1963]), valamint részt vett a középiskolák számára szánt magyar nyelvtankönyv szerkesztésében is.

1952-ben meghívták professzornak a Debreceni (akkor: Kossuth Lajos Tudomány)egyetem Finnugor Nyelvészeti Tanszékének élére. 1957-ben megvédte akadémiai doktori értekezését (megj. 1961: *Die russischen Lehnwörter im Wogulischen*. AK, Bp.), 1973-ban az MTA levelező, majd 1982-től rendes tagja lett (székfoglalója: *Szövegtan és tipológia*. AK, Bp., 1983).

Kutatásai felölelik a nyelvtudománynak szinte minden területét: önálló munkáinak sora kiterjed a tudományos monográfiáktól a tudománynpszerűsítő munkákig, a napilapok nyelvművelő cikkeiig. A hazai és nemzetközi fórumokon egyaránt jelen volt. Fáradhatatlanul írt kritikákat a hazai és nemzetközi szakmai művekről, és tevékenyen részt vett a tudományos minősítésben diszsertációk sorának opponenseként is. Számtalan könyv és tanulmány lektorálását is elvégezte, továbbá az észt szépirodalom és a vogul népköltészet igényes műfordítójaként is jeleskedett. Kálmán Béla tudósi és emberi habitusa hitelesen közvetítette tudományos kutatásának eredményeit a szakmának és a nagyközönségnek is. Munkássága töretlen lendülettel szolgálta a finnugor és magyar nyelvtudományt. Tudományos publikációinak sora a bizonyosság erre! Ezek

népszerűségét, „használati értékét” igazolja az egymást követő, átdolgozott, ill. változatlan kiadások sora (*Nyelvjárásaink* [1949], 1966, 1971, 1974, 1977, 1989; *Chrestomathia Vogulica* [1953], 1963, 1976, 1989, angolul 1965; *A nevek világa* 1967, 1969, 1973, 1989, angolul 1978).

Saját vogul gyűjtése 1976-ban látott napvilágot (*Wogulische Texte mit einem Glossar*. AK, Bp.). Kiemelkedő, igen jelentős produktumnak – fő művének – tartom Munkácsi szógyűjtésének a kiadását tudományos vogul nyelvjárási szótár formájában (*Wogulisches Wörterbuch*. AK, Bp. 1986). Ebbe beledolgozta saját gyűjtésének eredményeit is. Fontosnak vélem az általa szerkesztett nagyszabású vogul költészeti antológiát (*Leszállt a medve az égből*, Európa, Bp. 1980) és a *Munkácsi Bernát* munkásságát bemutató összefoglalást A múlt magyar tudósai sorozatban (1981). A hajdan Debrecenben tanuló külföldi hallgatók is szívesen gondolnak rá mint a Nyári Egyetem igazgatójára.

Tudományos munkásságát teljes részletességgel a Kiss Antal által összeállított bibliográfiából ismerhetjük meg (1993). Ilyen életművet csak igazán kivételes tudósegénység mondhat magáénak! A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 32 éves aktív tevékenysége elismeréseként díszdoktorává avatta 1988-ban, 1994-ben pedig Debrecen Város önkormányzata díszpolgárává választotta.

A tudós professzor 1997. augusztus 22-én hunyt el Budapesten, de a debreceni köztemető díszsírhelyén nyugszik, amelyet városának díszpolgáraként érdemelt ki. A síremléket menyee, Lóránt Zsuzsa szobrászművész tervezte; ugyanígy az ő munkája a DAB-székházban található fejszobra is.

Kálmán Béla születésének centenáriuma a Debreceni Egyetem Finnugor Tanszéke emlékezett meg professzoráról 2013 januárjában. Az alábbiakban közlünk egy-egy előadást a tudós professzor finnugrisztikai munkásságáról és tanári pályájáról.

KERESZTES LÁSZLÓ

A finnugrista Kálmán Béla

Egy-egy életmű értékelésekor a feladatra vállalkozó szakember nehéz helyzetben találhatja magát, miként most én. Ennek az az oka, hogy érdeklődési körünk, ennek következtében pedig az évek vagy évtizedek során kialakult speciális ismereteink nem feltétlenül fedik az áttekintendő életmű elemeit, vagyis a szubjektívizmuson kívül az értékelésre vállalkozó személy ismeretanyaga akár szegényesebb is lehet, mint amennyi a górcső alá veendő teljesít-

mény számbavételére szükségeltetnék. Esetemben ez nagyon is nyilvánvaló, hiszen Kálmán Béla professzor olyan területeken is aktív kutató volt, amelyeken én abszolút outsider vagyok, ilyenek egyebek között az onomasztika és a dialektológia.

Kálmán Bélának köztudomásúan kiterjedt volt az érdeklődési köre, a nyelvtudomány több részdiszciplínájába kitörölhetetlenül beírta a nevét. Ilyenek a tudománytörténet, a névtan, a dialektológia, az etimológia és a hangtörténet, a magyar nyelv-művelés, a magyar nyelvtörténet, a hagyatékfeldolgozás, többször foglalkozott a mai magyar nyelvben észlelhető változásokkal is. Gyűjtött magyar nyelvjárási anyagot, vogul és olykor osztyák szövegeket is. E részterületeken elért eredményeinek legtöbbször megfelelő kompetencia híján aligha szólhatnak, ezért csak a finnugrisztikai, azon belül is leginkább az ugrisztikai tevékenységét méltathatom, mivel ezek hozzám is meglehetősen közel állanak. Úgy vélem, egy méltatás igazán csak akkor lehet méltó a méltatotthoz, ha a méltató az általa kifogásolható nézetekről is szól röviden – én is ezt teszem.

Kálmán Béla – tudtommal – meglehetősen óvatos ember volt, de a kommunista terror által a tudományok művelőire gyakorolt nyomás ellenére ő is véleményt nyilvánított a Molnár Erik által kiagyalt őstörténeti rémálom ügyében (Kálmán 1953).

Noha a finnugrisztikán belül igazán a vogul nyelv kutatásának volt nemzetközileg is nagyra tartott szakembere, több alkalommal is hozzászólt szélesebb háttérű finnugor nyelvészeti kérdésekhez (pl. Kálmán 1958, 1990).

A szakma képviselői nyilván obi-ugrisztikai, főleg pedig vogulisztikai munkásságát értékelik legtöbbször. Ha munkásságának egészét tekintjük, kétségtelenül a vogul nyelv kutatásában tette a legtöbbet. Ennek egyértelmű bizonyítékai a Munkácsi Bernát vogul népköltészeti sorozatához elkészített, a szövegek magyarázataiként, jegyzeteiként közreadott pótkötetei (Munkácsi – Kálmán 1952, 1963). A magyar tudományosság nagy adósságát törlesztette a *Wogulisches Wörterbuch* (Munkácsi – Kálmán 1986) anyagának összeállításával, sajtó alá rendezésével és kiadásával.

Legközelebbi rokon nyelveink, azaz a vogul és az osztyák immáron jó száz éve agonizálnak. Következésképpen, aki a még obi-ugor anyanyelvjárásán megnyilatkozni tudó emberektől népmesét, egyéb folklóranyagot vagy éppen köznapi szöveget jegyez fel, szinte leletmentést végez. Kálmán professzornak hálásak lehetünk, hogy nem sajnált időt áldozni erre a meglehetősen fárasztó és körülményes munkára. Ezeknek vogul nyelvkönyvében (Kálmán 1955), chrestomathiájának egymást követő kiadásaiban (Kálmán 1963, 1976a, 1989) és a vogul nyelvtani jegyzetekkel ellátott szöveggyűjteményében (Kálmán 1976b) biztosított helyet. Meg kell említenem azt is, hogy a kihalás szélén ál-

lott nizjami osztják nyelvjárásból is sikerült talán még egy utolsó leheletnyi emléket megörökítenie (Kálmán 1960).

A *Chrestomathia Vogulica* annyiban tudománytörténeti fordulathoz is tekinthető, hogy ezzel ő indította útjára az uráli nyelvek ilyen jellegű magyar sorozatát: (kronológiai sorrendben) szamojéd (Hajdú 1968, 1982), cseremisiz (Bereczki 1971, 1990), zürjén (Rédei 1978a [magyarul], 1978b [németül]), osztják (Honti 1984, 1986), lapp (Lakó 1986), mordvin (Keresztes 1990), votják (Csúcs 1990). Kálmán chrestomathia-sorozata azáltal válik ki a többi rokon nyelv hasonló leírásainak csoportjából, hogy a magyar nyelvű grammatikai vázlat és fordítás mellett német nyelvű is található, vagyis külföldi egyetemeken segédeszközeként is használható volt. Vogul chrestomathiája angolul is napvilágot látott (Kálmán 1965), talán ennek következményeként jelenhetett meg ugyancsak a „Uralic and Altaic Series” sorozat további tagjaként az északi osztják (Rédei 1965), a keleti osztják (Gulya 1966) és a jurák chrestomathia (Décsy 1966), természetesen szintén grammatikai vázlattal felszerelve.

Kálmán professzort a finnugrisztika etimológusként is számon tartja. E téren minden bizonnyal a vogul nyelv orosz jövevényszavait feldolgozó monográfiája a legjelentősebb (Kálmán 1961). Egy ifjú kollégával szövetkezve a vogulisztika egyik nagymesterének, Artturi Kannistónak a vogul nyelv tatár jövevényszavairól írott jelentős tanulmányát (Kannisto 1925) értékes adalékokkal egészítette ki (Kálmán – Berta 1981). Számos etimológiai cikket és hangtörténeti tanulmányt is közölt. Ezekben legtöbbször ugor, különösen pedig vogul problémákat tárgyalt. Az 1950-es években volt egy *Obi-ugor szófejtések* című sorozata (Kálmán 1951, 1952, 1954, 1959b) a Nyelvtudományi Közleményekben, amelyet egy közlemény erejéig a *Finnugor szófejtések* követett ugyanott (Kálmán 1962). Ezekre és egyéb etimológiai írásaira több helyütt hivatkozik az *Uralisches Etymologisches Wörterbuch*. Még megjegyzem, hogy az etimológiának az olykor humoros oldalát is megmutató népetimológiával is foglalkozott (Kálmán 1976c).

Az ugor nyelvek közös vonásainak taglalásakor fontos téma az igekötők ismertetése. A szakirodalomban erről több megalapozatlan vélekedés olvasható, amelyek lényege, hogy a magyar igekötőzés az obi-ugor nyelvekétől függetlenül, latin, német vagy szláv hatásra alakult ki. Az ugor nyelvek igekötőzése azonban egészen biztosan ugor kori örökség. Erről Kálmán így nyilatkozott: „A finnugor nyelvek közül csak az ugor nyelvekben (magyar, vogul, osztják) és az észtkben fejlődtek ki teljesen a ma is eleven igekötőrendszerek. Hogy miért nem voltak meg az uráli alapnyelvben a igekötők, azt talán az is okozta, hogy hiányzott az alapnyelvben a prepozíció szófaja. Az ugor korban azért már számolhatunk igekötők meglétével, hiszen

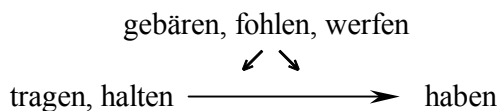
mindegyik ugor nyelvben azonos módon használják őket, több igekötőnk pedig finnugor tövű mint az *el-*, *ki-*, *át*. Az ugor és az észti igekötőrendszer azonban egymástól függetlenül fejlődött. Így tehát nehéz volna igazolni, hogy a magyar igekötőrendszer szláv vagy német hatás eredménye volna. A szláv nyelvekben az igekötő nem válhat el. A németben elválhat ugyan, de nem kerülhet az igekötő és az ige közé valamilyen segédszó, mint a magyarban: *megmond, mondd meg!, meg ne mondd!, meg akarja mondani...*” (Kálmán 1991: 316; én emeltem ki, H. L.).

Az elmúlt évtizedekben magyar és nem magyar finnugristák kedvenc témája volt egyes finnugor nyelvek (mindenekelőtt a magyar, a finn és az észti) „európaizáltsága”, amiről számomra némelyek meghökkenítő módon nyilatkoztak. Kálmán Béla is kitért erre a kérdésre *A magyar nyelv európaisága* című tanulmányában, amely eredetileg a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1980. évi közgyűlésén hangzott el előadásként (publikált változata: Kálmán 1981). A tanulmány zárópasszusaival maradéktalanul egyetérték, teljesen józanul ítéli meg ugyanis anyanyelvünk „európaiságát”: „Ha néhány mondatban kellene összegeznem a magyar nyelv történetét, azt mondhatnám, hogy a magyar nyelv letörölhetetlenül viseli magán ma is finnugor eredetét. Rokonaitól azonban már a honfoglaláskor ezer vagy több ezer év óta elszakadt, és közeli érintkezésbe azóta sem került velük. A katolikus középkorban papok alakították európai nyelvvé, szókincse a latin, szláv és germán elemekkel egészült ki, és fogalomkincsében Európához asszimilálódott már mintegy ezer éve. [Bekezdés] Szólásaink, közmondásaink egy jelentékeny részének megfelelője megtalálható a legtöbb európai nyelvben. Alapszókincse és nyelvtani rendszere továbbra is finnugor maradt. Abban is hasonlít története számos európai nyelv történetéhez, hogy időnként nagyobb műveltségváltáskor szüksége volt megújulásra. Ilyenkor az indoeurópai nyelvek visszanyúlhattak és támaszkodhattak őseikre vagy rokonaikra, mint a francia a latinra, illetőleg [az] olaszra és [a] spanyolra, a román a franciára és az olaszra, a német nyelvújítók is szívesen fordultak a régi germán nyelvemlékekhez és a skandináv nyelvekhez. A magyar nyelv azonban távolra és hosszú ideje elszakadván rokonaitól, csak saját erejére, régi emlékeire és nyelvjárásaira volt utalva. [Bekezdés] A magyar tehát európai nyelv nemcsak azért, mert történelme folyamán bizonyíthatóan mindig Európában beszélték, hanem azért is, mert ezer év óta bekapcsolódott az európai kulturális közösségbe, és azóta sem szakadt ki belőle” (Kálmán 1981: 135–136).

Miután Denis Creissels (1975) ráirányította a figyelmet a magyar *-ú/-ű* és az *-(V)s* nomen possessoris képzők közti funkcionális különbségre, vö. *kéksze-*

mű lány, kék ruhás lány, Kálmán Béla kiderítette, hogy ezeknek a magyar legközelebbi rokonaiban is megvan a pontos funkcionális megfelelőjük, vagyis az ugor nyelvek feltárt közös vonásainak száma eggyel gyarapodott e munkája révén (Kálmán 1983); ugyanez érvényes a magyar *kenyeret keres* kifejezés esetében is (Kálmán 1959a), amelyet ugyancsak ő derített fel elsőként.

Tipológiai szempontból is tanulságos az *Über das obugrische Verb 'habeo'* című írása (Kálmán 1986). Ebben rámutat arra, hogy az egész nyelvcsaládban csak a vogul és az osztják használja széleskörűen a birtoklásigét (noha a többi uráli nyelvben általános létigés állítmányi birtoklás kifejezése is közönséges az obi-ugorban). Megemlíti, hogy az indoeurópai nyelveknek nincsen közös, ősi 'habere' igéjük, a ma ilyen funkciójúak 'megragad, tart' jelentésükből alakultak ki (itt azt is érdemes megemlíteni, hogy indoeuropaisták szerint az indoeurópai alapnyelv is valamilyen helyviszonyt kifejező szerkezettel és létigével fejezte ki eredetileg a predikatív birtokviszonyt). Természetesen arról is tud Kálmán Béla, hogy az osztj. VVj *tāja-* ~ *tőj-* stb. 'haben' és a vog. So *ōńś-* stb. 'ua.' igéknek 'halten' jelentésük is van, ezért kissé meglepő az ezen obi-ugor igék jelentésváltozására adott magyarázata: „Soviel wir sehen, sind die Bedeutungen in beiden Sprachen fast völlig identisch. Wenn es stimmt, daß die Wörter im allgemeinen vom Konkreten zum Abstrakten gehen, dann war vielleicht die Bedeutung 'gebären, fohlen, werfen' (Pferd, Rentier, Kuh) die erste in den obugrischen Sprachen. Dann folgte parallel dazu die Bedeutung 'halten, tragen, vertragen' und zuletzt die abstrakte Bedeutung 'haben'. Es ist auch möglich, daß sich die dritte Bedeutung direkt aus der ersten entwickelt hat, denn diejenige, die entbunden hat, hat ein Kind (habet infantem) und das größere Vieh, das fohlte oder warf, hatte ein Kalb oder Fohlen. Den Bedeutungszusammenhang können wir also folgendermaßen darstellen:

Daß sich aus der Bedeutung 'halten' leicht 'haben' entwickeln konnte, das kann auch durch die Bedeutungsentwicklung des lateinischen *habere* und *tenere* bewiesen werden. In den obugrischen Sprachen können weder das wogulische *ōńśi* noch das ostjakische *táj-* als Hilfsverb verwendet werden..." (Kálmán 1986: 169–170). Kálmán Béla itt fontos szemantikai kapcsolatra hívta fel a figyelmet, amely az indoeuropaisztikában ismert volt ugyan, de az uralisztikában elsikkadt, mivel ezekre a nyelvekre nem jellemző a 'habere' ige használata, de a jelentéstani változás irányát tévesen ítélte meg: valójában a 'tart' je-

lentésből fejlődött az obi-ugorban is a 'haben', mint az idézett indoeurópai nyelvekben, miként a magyar *tart* igének is van ilyen jelentése (Honti 2007: 27–28), pl. *disznót tart, autót tart*, a 'gebären' viszont a másodlagos jelentés az obi-ugorban, ehhez vö. vog. T *kant-* 'finden' → 'gebären': *kom minās kantās jar* 'der Mann ging, fand einen Ort' (MSFOu 101: 128) ~ *jikā äwpüw kantās* 'die Frau gebar ein Kind' (MSFOu 111: 175).

Szintaktikai természetű munkái közül a kongruenciával foglalkozókat emelem ki: Kálmán 1973a, 1973b, 1974, 1980.

Recenziós tevékenysége is jelentős. Az ilyen jellegű írásai közül kiemelendő vogul anyanyelvű kolléganőnk, Evdokija Rombandeeva vogul nyelvтанáról (Rombandeeva 1973) írott ismertetése (Kálmán 1975a). Pirotti olasz nyelvű vogul nyelvтанáról (Pirotti 1972) is volt tudomása, amelyről az *Études Finno-Ougriennes*-ben emlékezett meg (Kálmán 1975b). Ismertette Aurélien Sauvageotnak a finn nyelv történeti háttéréről és a magyar nyelvről írt monográfiáját (Kálmán 1962a, 1973c, 1973d). Steinitz vogul konsonantizmus-történetéről viszonylag részletes beszámolót írt (Kálmán 1957), tudtommal a magyarok közül más nem ismertette ezt a fontos monográfiát. Engem megtisztelt azzal, hogy első szárnypróbálgatásaim egyikéről, a hajdani egyetemi doktori értekezésem publikált változatáról ismertetést írt (Kálmán 1976d).

Több alkalommal is ismertetett uralisztikai tudománytörténeti munkákat, és ő maga is tett le ilyeneket az asztalra.

Az természetes, hogy a kortárs kollégák és az egyes területek későbbi szakértői kritikusan tekintenek az egyidejűleg és a korábban tevékenykedett szakemberek munkásságára, és így némelykor elvetik vagy korrigálják a görcső alá vett nézeteket. Amennyire sikerült Kálmán Bélát megismernem, az ilyen állásfoglalásokat megértéssel és sztoikus nyugalommal vette tudomásul, tudván, hogy még a legavatottabb kutató is lépre mehet olykor.

Irodalom

- Bereczki Gábor 1971: Cseremisiz (mari) nyelvkönyv. Finnugor Jegyzetek XIX. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bereczki Gábor 1990: Chrestomathia Ceremissica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Creissels, Denis 1975: Note sur la distinction aliénable–inaliénable dans l'expression de la possession en hongrois. *Études Finno-Ougriennes* 12: 151–167.
- Csúcs Sándor 1990: Chrestomathia Votiacica. Tankönyvkiadó, Budapest.

- Décsy, Gyula 1966: *Yurak Chrestomathy*. Uralic and Altaic Series 50. Indiana University – Mouton & Co., Bloomington – The Hague.
- Gulya, János 1966: *Eastern Ostyak Chrestomathy*. Uralic and Altaic Series 51. Indiana University – Mouton & Co., Bloomington – The Hague.
- Hajdú Péter 1968: *Chrestomathia Samoiedica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hajdú Péter 1982: *Chrestomathia Samoiedica*. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Honti, László 1975: *System der paradigmatischen Suffixmorpheme des Wogulischen Dialektes an der Tawda*. *Janua Linguarum. Series Practica* 246. Akadémiai Kiadó – Mouton, Budapest – Den Haag – Paris.
- Honti László 1984: *Chrestomathia Ostiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Honti László 1986: *Chrestomathia Ostiacica*. 2., változatlan kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Honti László 2007: A birtoklás kifejezésének eszközei az uráli nyelvekben szinkrón és diakrón szempontból. *Nyelvtudományi Közlemények* 104: 7–56.
- Kálmán Béla 1951: Obi-ugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 53: 243–244.
- Kálmán Béla 1952: Obi-ugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 54: 251–258.
- Kálmán Béla 1953: Megjegyzések Molnár Erik „A magyar nép őstörténete” című művéhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 55: 266–270.
- Kálmán Béla 1954: Obi-ugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 56: 274–276.
- Kálmán Béla 1955: *Manysi nyelvkönyv*. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kálmán Béla 1957: Wolfgang Steinitz, *Geschichte des wogulischen Vokalismus*. *Nyelvtudományi Közlemények* 59: 242–247
- Kálmán Béla 1958: A finnugor szóvégi magánhangzók történetéből. *Nyelvtudományi Közlemények* 60: 409–413.
- Kálmán Béla 1959a: *Keres*. *Magyar Nyelvőr* 83: 483–484.
- Kálmán Béla 1959b: Obi-ugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 61: 350–358.
- Kálmán Béla 1960: *Chanti szöveg*. *Nyelvtudományi Közlemények* 62: 338–340.
- Kálmán, Béla 1961: *Die russischen Lehnwörter im Wogulischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kálmán Béla 1962a: Aurélien Sauvageot, *Les anciens finnois*. *Nyelvtudományi Közlemények* 64: 385–386.
- Kálmán Béla 1962b: Finnugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 64: 347–351.

- Kálmán Béla 1963: *Chrestomathia Vogulica*. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kálmán, Béla 1965: *Vogul Chrestomathy*. Uralic and Altaic Series 46. Indiana University – Mouton & Co., Bloomington –The Hague.
- Kálmán, Béla 1973a: Ein Beitrag zur Kongruenz im Wogulischen. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 150: 144–150.
- Kálmán, Béla 1973b: Eine Kongruenz-Erscheinung im Wogulischen. *Finnisch-ugrische Forschungen* 40: 66–73.
- Kálmán, Béla 1973c: Aurélien Sauvageot, L'édification de la langue hongroise. *Советское финно-угроведение* 9: 311–314.
- Kálmán, Béla 1973d: Aurélien Sauvageot, L'édification de la langue Hongroise. *Nyelvtudományi Közlemények* 75: 468–474.
- Kálmán Béla 1974: Értelmi és alaki egyeztetés. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* 29: 33–54.
- Kálmán, Béla 1975a: Die erste wogulische Grammatik einer Muttersprachlerin. E. И. Ромбандеева, Мансисыйкий (вогульский) язык. *Finnisch-ugrische Forschungen* 41: 248–254.
- Kálmán, Béla 1975b: Giuliano Pirotti, *Grammatica Vogula*. *Études Finno-Ougriennes* 12: 314–318.
- Kálmán Béla 1976a: *Chrestomathia Vogulica*. Második, átdolgozott kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kálmán, Béla 1976b: *Wogulische Texte mit einem Glossar*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kálmán Béla 1976c: A népetimológia. *Nyelvtudományi Értekezések* 89: 165–159.
- Kálmán Béla 1976d: Honti László, System der paradigmatischen Suffixmorpheme des wogulischen Dialektes an der Tawda. *Nyelvtudományi Közlemények* 78: 179–180.
- Kálmán, Béla 1980: Semantische und formale Kongruenz. *Journal de la Société Finno-ougrienne* 76: 43–60.
- Kálmán Béla 1981: A magyar nyelv európaisága. *Magyar Nyelv* 77: 129–136.
- Kálmán Béla 1983: A szerves és szervetlen kapcsolat egyik kifejezése az ugor nyelvekben. In: Berczki Gábor – Domokos Péter (szerk.), *Urálisztikai tanulmányok* (Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére). ELTE, Budapest. 193–205.
- Kálmán, Béla 1986: Über das obugrische Verb 'habeo'. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 10: 165–170.
- Kálmán Béla 1989: *Chrestomathia Vogulica*. Harmadik kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

- Kálmán, Béla 1990: Semantische Parallele in den finnisch-ugrischen Sprachen. *Nyelvtudományi Közlemények* 91: 107–111.
- Kálmán Béla 1991: Adalékok néhány igeekötő történetéhez. In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő (szerk.), *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. ELTE, Budapest. 316–320.
- Kálmán Béla – Berta Árpád 1981: Tatár jövevényszavak a vogulban. *Nyelvtudományi Közlemények* 83: 43–55.
- Kannisto, Artturi 1925: Die tatarischen Lehnwörter im Wogulischen. *Finnisch-ugrische Forschungen* 17: 1–264.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti 1951: *Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. bearbeitet und herausgegeben von M. L. I. Band. Texte mythischen Inhalts. Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 101.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti 1956: *Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. bearbeitet und herausgegeben von M. L. III. Band. Märchen. Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 111.
- Keresztes László 1990: *Chrestomathia Morduinica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lakó György 1986: *Chrestomathia Lapponica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Munkácsi Bernát – Kálmán Béla 1952: *Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény. III. kötet. Második rész. Akadémiai Kiadó, Budapest*.
- Munkácsi Bernát – Kálmán Béla 1963: *Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény. IV. kötet. Második rész. Akadémiai Kiadó, Budapest*.
- Munkácsi, Bernát – Kálmán, Béla 1986: *Wogulisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest*.
- Rédei, Károly 1965: *Northern Ostyak Chrestomathy. Uralic and Altaic Series 47. Indiana University – Mouton & Co., Bloomington – The Hague*.
- Rédei Károly 1978a: *Chrestomathia Syrjaenica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rédei, Károly 1978b: *Syrjänische Chrestomathie mit Grammatik und Glossar. Verband der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, Wien*.
- Pirotti, Giuliano 1972: *Grammatica vogula. Quaderni Italo-Ungheresi 3. Associazione Culturale Italo-Ungherese, Parma*.
- Rombandeeva 1973: *Е. И. Ромбандеева, Мансийский (вогульский) язык. Наука, Москва*.
- Sauvageot, Aurélien 1961: *Les anciens finnois. Klincksieck, Paris*.
- Sauvageot, Aurélien 1971: *L'Édification de la langue Hongroise. Klincksieck, Paris*.
- Steinitz, Wolfgang 1955: *Geschichte des wogulischen Vokalismus. Finnisch-ugrische Studien II. Akademie-Verlag, Berlin*.

HONTI LÁSZLÓ

Professzorom, Kálmán Béla

Kálmán Béla tanári portréjának megrajzolásában három fő szakaszt különítetek el: 1) a pályakezdést gimnáziumi tanárként, 2) egyetemi tanári tevékenységét – nagyrészt – tanáromként, majd 3) tanszékvezetői, munkatársi kapcsolatunkat.

1. A pályakezdés (1938–). Kálmán Béla 1938-ban szerzett gimnáziumi tanári diplomát. Első munkahelye Budapesten volt, majd – a Felvidék visszatérése után – Érsekújvárra került. Itt kollégája lett Sulán Bélának, tanítványai között volt Décsy Gyula, aki gimnáziumi éveire így emlékezett vissza: „1938. november 2. (az első bécsi döntés) után minden magyar lett Újvárott, a gimnáziumban is. A szlovák és cseh érzelmű tanárok elmentek Csehországba vagy északra, helyükbe magyarországiak jöttek. Köztük volt Kálmán Béla, fiatalon és frissen az Eötvös Kollégiumból s a lovas tartalékos honvéd tüzérszti iskolából. Honvédségi rangja úgy derült ki, hogy Kálmán Béla december 4-én (Szent Borbála, a tüzérek védőszentjének napján) mindig tüzérszti (hadnagyi) egyenruhában jelent meg óráin, lovagló csizmával a lábán. Talán sarkantyú is volt rajta, de erre nem emlékszem pontosan. Az egyenruha nagyon tetszett a lányoknak...” (Décsy 2009: 52). Itt lépett házasságra Farkas Gabriella tanárral. Tanári pályája a háború miatt megghiúsult; 1943-ban behívták. Éppen nyelvjárásgyűjtésen volt kollégájával, így a behívót csak késéssel kapta meg. Emiatt nem került ki a frontvonalra, de Ukrajnában így is hadifogságba esett...

2. Az egyetemi katedra (1952–). Hazatérve jó néhány év múlva, 1952 őszén kinevezték professzornak a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékére. Az egyetemi doktori fokozata és addigi tudományos munkássága alapján kapott kandidátusi címet és lett mai szemmel fiatalon professzor. Ez a tény részben kárpótolta őt a hadifogságban töltött éveikért.

Magam 1959-ben kerültem a KLTE magyar–latin szakára. Kálmán Béla neve ismert volt már előttem az akkori középiskolai magyar nyelvtankönyv révén. Elővéve leckeönyvemet a bejegyzések alapján próbálom felidézni a tudós tanár alakját.

Az első tanévben kellett a magyar szakosoknak felvenni egy rokon nyelvet. Akkoriban semmivel sem volt több információm a finnekről és a finnugor rokonságról, mint akármelyik másik társamnak. Finn és vogul közül lehetett választani, s minthogy a finnekről mégis többet hallottunk, az évfolyam nagy része a finn mellett döntött, így barátaimmal együtt én is. Vogulra csak hárman

jelentkeztek. [A vogul rokonokról középiskolai történelem tanárunk ugyan mesélt – mint később kiderült – Zsirai Miklós *Finnugor rokonságunk* (1937) című monográfiája alapján, és illusztrálta is a nyelvrokonságot egy iskolai tankönyv címével, amelyet felírt a táblára: *Vet amp talet hul* 'öt eb halat híz'.] Egyik tanárunk ezért újra bejött, és Kálmán Béla professzor vogul kurzusára úgy toborzott további hallgatókat, hogy felmutatta Papp István *Finn nyelvkönyvét* (Tanuljunk nyelveket! Tankönyvkiadó, Bp. 1957, több mint 300 oldal), továbbá Kálmán Béla *Manysi nyelvkönyvét* (Tankönyvkiadó, Bp. 1953; kb. 60 oldal). – A finn nyelvi stúdiumok abszolválása után a II. évben néhány elszánt hallgatóval együtt ajánlott tárgyként felvettem a vogult is. [Ekkor rövidesen kiderült, hogy a középiskolában elsajátított vogul könyv címe osztyák volt! Ráadásult a *hul* jelentése nem 'híz' volt, hanem 'hal', a *talet* pedig nem 'halat', hanem 'visz, híz'.]

Második évben professzor úr finnugor összehasonlító nyelvészetet adott elő Sz. Kispál Magdolna egyetemi jegyzete alapján, amely már akkor is elavultnak számított. A fokváltakozás-elmélet revideálásra szorult, bár a finnek még az 1962–63. tanévben is csak óvatosan fejezték ki kételyeiket a nagy tekintélyű E. N. Setälä nézeteiről. – Az őszi félévben így megkezdtem vogul (manysi) nyelvi tanulmányaimat Kálmán Béla kis kresztomátiája alapján. A kresztomátia még a professzor leningrádi útja előtt készült, de az órákon már sokat hallottunk későbbi vogul informátorairól: M. P. Vahruseváról, Je. I. Rombangyejeváról, s nem utolsósorban Juvan Sesztalov költészetéről, valamint L. Ty. Kosztynról, aki szó szerint adta elő a Munkácsi által is feljegyzett esküéneket. (Később derült ki, hogy ő lett volna nemzetségének a kijelölt „fősámánja”). Gyűjtőútján készült hangfelvételeit recsegő és igen rossz minőségű hangszalagokról hallgattuk. Professzor úrnak élete során sajnos sohasem volt alkalma helyszíni gyűjtést végezni Vogulföldön... Néhányunkat azonnal bevont a tervezett vogul nyelvjárási szótár munkálataiba. A szóanyagot még Munkácsi Bernát gyűjtötte csaknem egy évszázaddal korábban. Akkor még nem sejtettük, hogy – legalábbis én – egy negyedszázadra köteleztem el magamat.

A II. év tavaszi féléve az alapvizsga ideje volt. Folytattuk a vogult, s egyúttal finnugor nyelvészet keretében hallgattunk Zsirai alapján a finnugor népekről. Tankönyvül egy kicsi jegyzet szolgált (*A finnugorság ismertetése*. Tankönyvkiadó, Bp. 1952). Ugyanebben a félévben volt egy előadás a magyar szóképzletről Bárcki alapján (*A magyar szóképzés eredete*. Tankönyvkiadó, Bp. 1958). Nem volt nehéz jegyzetelni, hiszen hamar rájöttünk, hogy a professzor az említett tankönyvet vette alapul. A pad alatt kinyitva ceruzával szépen aláhúztuk azokat a passzusokat és példákat, amelyeket az előadó személyes megjegyzéseivel ellátva hozott föl. Ebből később azt a következtetést vontam le,

hogy nem kell feltétlenül mindent újratekenni, és egy előadónak nem szégyen egy-egy jó kézikönyvet felhasználni. Volt még egy szenzációs szemináriumunk a magyar nyelvemlékekről Szabó Dénes alapján (*A magyar nyelvemlékek*. Tankönyvkiadó, Bp. 1959).

Aztán következett a rémséges I. szigorlat: magyar irodalomból Bán Imre, nyelvészetből Kálmán Béla volt a vizsgáztató. Egy dologra emlékszem: a professzor a finnugor népek elnevezéséről és létszámáról érdeklődött. Én elmondtam, amit a „kis” Zsiraiból megtanultam. Mondtam egy számot, professzor úr mosolyogva mindenütt korigálta. Meg voltam győződve, hogy megbuktat. Később tudtam meg tőle, hogy ő akkortájt már ismerte az 1959-es népszámlálás adatait, amelyek Zsirainál persze nem lehettek meg.

A III. év őszén a professzor tanácsára abbahagytam a latin szakot, hogy több időm legyen nyelvészeti, s ezen belül finnugor nyelvészeti tanulmányokkal foglalkozni. Tavasszal a vogul szókincs eredetéről hallgattunk nála előadást. 1961-ben jelent meg ugyanis nagy monográfiája a vogul nyelv orosz jövevényszavairól; főként ezekre a kérdésekre koncentrált, majd Steinitz kutatásait ismertette az obi-ugor nyelvek szamojéd jövevényszavairól (*Zu den samojedischen Lehnwörter im Ob-ugrischen*. UAJb 31/1959). Otthoni olvasmányának adta föl a tatár jövevényszavak kérdését Artturi Kannisto alapján (*Die tatarischen Lehnwörter im Wogulischen*. FUF 17/1925). A zürjén jövevényszavakra Y. H. Toivonen tanulmányába kellett belenézni (*Über die syrjäinischen Lehnwörter im Ostjakischen*. FUF 32/1956), amelyben ugyan az osztják nyelvet dolgozta föl, de mindig utalt a vogul megfelelőkre is. Az „öreget” nem hatotta meg, amikor bevallottuk, hogy sohasem tanultunk németül. De elkezdtek...

Egy finnugor nyelvészeti szakszeminárium keretében indította el szakdolgozatom adatgyűjtését és feldolgozását a beszélést és gondolkodást jelentő szavakról a vogul népköltészetben. Kéthetenként számoltam be a munka állásáról, ill. folyásáról.

A IV. évfolyamot, az 1962–63. tanévet Finnországban tölthettem. Tanárain (Papp István, A. Kövesi Magda és Kálmán Béla) jó ajánlólevelet adtak azzal, hogy adjam át üdvözlőlevelet finn kollégáiknak. Professzor úr felhívta a figyelmemet, hogy keressem meg Matti Liimolát, akitől ténylegesen sok hasznos tanácsot kaptam szakdolgozatomhoz. Arra is buzdított, hogy vegyek föl minél több finnugor nyelvet, és ha lehetőségem lesz, tanuljak mordvinul, ez ugyanis – Klemm Antal és Juhász Jenő tevékenysége után – „hiánycikk” volt a magyarországi finnugrisztikában. Jól ki tudtam használni ezt az évet: a mordvin mellé felvettem a votjákat és a lappot is, megismerkedtem a finn nyelvjárá-

sokkal és a beszélt nyelvvel, a balti finn nyelvekkel, valamint a finn nyelv történetével is.

Hazatérve magyarból már V. éves lettem, s mellé felvettem az akkor induló finnugor C-szakot. Professzorom ekkor utazott egy évre Finnországba, így most már további közvetlen szakmai segítség nélkül írtam meg diplomamunkámat.

Az államvizsgával és a diplomaszerezéssel egy időben nyílt lehetőség a debreceni tanszék bővítésére. Az állásra lett volna egy másik, a minisztérium által támogatott – inkább önjelölt – „pályázó”. Professzor úr Finnországból határozta el, hogy én legyek a tanszék gyakornoka. Júliusban jelentkeztem nála munkára. Azt mondta, hogy menjek el szabadságra. 1964 őszétől már levelezőként folytattam/folytattuk finnugrisztikai tanulmányainkat. Ettől fogva már csak arra kellett ügyelni, nehogy saját magamnak kelljen órákat tartanom. Két féléven át hallgattunk finnugor összehasonlító hangtant Collinder (*Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Stockholm 1960) alapján. Hárman jártunk az előadásra. Professzor úr – most már végleg elszakadva a Setälä-féle fokváltakozás-elmélettől – alaposan végigvette a hangmegfeleléseket.

Kálmán Béla voltaképpen jobban tudott észtil, ezt műfordításai is bizonyítják. Észtil nyelvet is tanított két féléven át Lavotha (*Észtil nyelvkönyv*. Tankönyvkiadó, Bp. 1960) alapján. Ezt követte finnugrisztikából a II. szigorlat (szakvizsga).

A III. évf. őszét „levezetésként” a finnugor alak- és mondattan zárta. Az utóbbit Collinder fenti műve és Fokos-Fuchs (*Rolle der Syntax in der Frage nach Sprachverwandschaft...* Wiesbaden 1962) munkája alapján adta le.

Minthogy kisdoktorimban a vogul mellé az osztják megfelelőket is fel kívántam venni, tanított osztják nyelvet Steinitz kresztomátiájának (*Ostjakische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und Wörterverzeichnis*. Stockholm 1942) segítségével. Meg kell őszintén vallanom, hogy az osztják nem lett maradandó emlék nekem, sem ennek, sem a professzor utóda óráinak alapján! Az utolsó, államvizsga előtti tavaszi félév már a kisdoktori véglegesítése és megvédése jegyében telt. Hajdanán is úgy járta, hogy sokan az abszolutórium után előbb doktoráltak, és utána szereztek tanári diplomát. 1966-ban az államvizsga (finnugor összehasonlító nyelvészet, a finnugor nyelvek és irodalmak) már igazán a „vigalom” jegyében zajlott.

3. Főnök és munkatárs (1964–1984). Kálmán professzor a diplomaszerezés után megszűnt tanárom lenni. Hivatalosan így volt, de munkatársként tovább is tanulhattam tőle. Fokozatosan rám bízta az összes finnugor tárgyat, amelyet a későbbi magyar és finnugor szakosoknak kellett tanulni. Ez arra

készítetett, hogy alaposan felkészüljek az összes tantárgyból. Kezdő tanár koromban mindössze egyszer jött be „hospitálni” egy-egy finn, ill. vogul gyakorlati órára. Néhány megjegyzést tett, de úgy látszik, hogy ezek alapján megbízott tudásomban és módszereimben. Ettől kezdve inkább a publikációkra koncentrált. Kiosztotta az ismertető munkákat; első és későbbi munkáimat mindig készséggel és figyelmesen átolvasta. Sohasem sürgetett, szigorúan nem kritizált.

Hallatlan munkabírása volt, de mindig volt ideje arra is, hogy elbeszélgeszen a kollégákkal. Szívesen látott vendég volt a tanítványok körében is az intézeti rendezvényeken.

Kálmán Béla mellett munkatempót lehetett tanulni. A pontosságot is nagyon fontosnak tartotta: arra tanított, hogy a hivatkozásokot és megállapításokat mindig vissza lehessen keresni, és hogy a saját kutatási eredmények megjelenését nem kell szégyellni, csak el kell különíteni mások véleményétől. A bevált, jó szakirodalmat és kézikönyveket nem kell feltétlenül újakra cserélni. A kompendiumok helyett szócikkek és a monográfiák olvasására buzdított; ebből lehetett megtanulni a tudományos munka műhelytitkait. Szívügyének tekintette a nyelvészet eredményeinek népszerűsítését.

Az egyetemi munka nem csupán az oktatásból és vizsgáztatásból áll. Mellette kell tudományos munkát is végezni. Nagyobb terhet jelent azonban a tanszéki adminisztráció. Professzor úr szép lassan átengedte nekem a gyakorlati tanszékvezetés kétes dicsőségét. Jöttek innen-onnan leiratok (rektor, dékán, minisztérium). Egyre inkább rám bízta ezek megválaszolását. Bevezetett a hivatalos „szíveskedjék”-levelezés stílusába, úgyhogy rövidesen változtatás nélkül minden fogalmazványomat aláírta. Együttműködésünk zökkenőmentes lett ebből a szempontból. Különböző rengeteget utazott: tagja volt számos bizottságnak, bírálója kandidátusi és doktori értekezéseknek; elnöke a MNyT finn-ugor szakosztályának. Külföldi egyetemeken is szívesen látták. Minthogy jól sikerült a munkamegosztást megszerveznünk, hol ő, hol én töltöttünk hosszabb időt távol a tanszéktől. Az ügyintézés, az oktatás és a tudományos tervmunka szép lassan folyt. Ilyenkor váltottunk egy-egy rövid levelet is.

A legimpozánsabb munkája a vogul szótár volt (Munkácsi – Kálmán, *Wogulisches Wörterbuch*. AK, Bp. 1986), amelynek munkálataiban többdedmaggal (Kiss Antal, A. Molnár Ferenc, Kocsány Piroska, A. Kövesi Magda) az adatgyűjtéstől kezdve részt vettem, két betű nyers kéziratát is megírtam, korrektúráztam a kéziratot csaknem a szótár megjelenéséig. A tőle kapott szótárat így dedikálta: „Barátsággal és köszönettel az együttműködésért.”

Összességében kellemes emlékeim maradtak róla. Az akkori három debreceni vezető oktató (Papp István, A. Kövesi Magda és Kálmán Béla) jól kiegészítik

szította egymást. Tanítványai közül említendő Sebestyén Árpád, Nyirkos István és Jakab László. Örök rejtély marad: miért nem tegezett le soha bennünket, az első finnugor szakos tanítványait. Horribile dictu: egyszer levélben udvariasan azt kérdezte tőlem, „mikor *tetszik* nyáron hazajönni?”

Olybá tűnik, hogy a jubiláns helyett inkább magamról szóltam. A tanár viszont tanítványaiban él tovább, bennük ölt testet. A tanítványok munkája révén a tanár is megismerszik. Az akadémikus professzor centenáriumán tanítványai és munkatársai tisztelettel emlékezünk kedves alakjára, és szeretettel zárjuk szívünkbe azt a képet, amely bennünk a tanórákon, az intézeti rendezvényeken és a beszélgetések során kialakult róla.

Irodalom

- Décsy Gyula 2009: Predesztinált, prediszponált – csak nem tudják. In: Kontra Miklós és Bakró-Nagy Marianne (szerk.), *Nyelvészetről – egyes szám első személyben II.* Szeged.
- Keresztes László 1994: Zum 80. Geburtstag von Béla Kálmán. *Folia Uralica Debreceniensia* 3: 149–150.
- Kiss Antal 1993: Béla Kálmán Bibliographie 1934–1992. *Eurolingua*, Eurasian Linguistic Association, Bloomington, Indiana.
- Sebestyén Árpád: Kálmán Béla hetvenéves. *Magyar Nyelvjárások* 25: 5–26.

KERESZTES LÁSZLÓ

Erkki Itkonen (1913–1992)

Erkki Itkonen akadémikust, a Helsinki Egyetem professzorát, a finnországi finnugrisztika klasszikusát minden finnugrista ismerte, szerette és tisztelte. A klasszikus nyelvtörténeti irányzat képviselője volt. Fő területe az etimológiai és az ehhez fűződő hagyományos hangtörténeti kutatások voltak.

Tudományos pályáját etimológiai kutatásokkal kezdte (1933-ban). Célirányos tervezéssel fogott hozzá a finnugor vokalizmus kutatásához. Doktori disszertációját 1939-ben védte meg: *Der ostlappische Vokalismus vom quali-*

tativen Standpunkt aus mit besonderer Berücksichtigung des Inari- und Skoltalappischen. Lautgeschichtliche Untersuchung (MSFOu 79, Helsinki).

A világháború mindenütt, így Finnországban is visszavetette a tudományos kutatásokat. A hadifogolytáborokban viszont mégis sikerült finnugor anyanyelvi informátorokkal dolgozni, így Itkonen is mordvin emberektől tanulhatott. Részben ennek folyománya volt a következő tanulmányosorozata: *Zur Frage nach der Entwicklung des Vokalismus der ersten Silbe in den finnisch-ugrischen Sprachen, insbesondere im Mordwinischen* (FUF 29 [1946] 222–337), valamint a *Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen* (FUF 31 [1954] 149–345). Kutatásainak eredményét – minden más kortársnyelvészhez hasonlóan – finnül is publikálta: *Suomalais-ugrilaisen kantakielen äänne- ja muotorakenteesta* (Virittäjä 61 [1957] 1–23), valamint *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta* (Tietolipas 20. Helsinki 1961). Tudományos eredményeinek köszönhetően 1950-től 1963-ig tevékenykedett professzorként a Helsinki Egyetemen.

Erkki Itkonent családi gyökerei Lappföldre, a lapp nyelvhez és kultúrához kötődtek. Inariban szolgáló lelkészcsalád sarja volt, legidősebb testvére T. I. Itkonen is pap volt. Ő szerkesztette a kétkötetes kolta és kolai lapp szótárt. (Ugyancsak jeles nyelvész lett Terho Itkonen, aki T. I. Itkonen fia, így Erkki Itkonen unokaöccse volt.) Érdeklődése a lapp nyelv felé vonzotta. Tankönyvet tett közzé az északi lapp irodalmi nyelvről: *Lappische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und Wörterverzeichnis* (1960) és másfél évtizeden át főszerkesztője volt a *Sabmelaš* című kulturális újságnak, amelyben egy-egy rövid tudósítás inari nyelvjárásban is megjelent. „Anyanyelvjárásának” szótárát – Raija Bartens és Lea Laitinen közreműködésével – három kötetben adta közre: *Inarilappisches Wörterbuch* (Helsinki 1986–1989).

Itkonen emlékezetes, nagy sikerű előadássorozatot tartott az érdeklődő egyetemi hallgatóknak. Ennek termése a *Kieli ja sen tutkimus* (Helsinki 1966) lett.

A 60-as években kiújult az ún. vokalizmusvita, amely Wolfgang Steinitz és Erkki Itkonen magánhangzó-rekonstrukcióit vette górcső alá. Ennek összefoglalását egy hamburgi szimpóziumon adta meg a tudós: *Zur Wertung der finnisch-ugrischen Lautforschung* (UAJb 41 [1969] 76–111.) A vita Itkonen és magyar kritikusai között végül kompromisszummal végződött.

Y. H. Toivonen indította el a finn nyelv etimológiai szótárának munkálatait. A második kötettől kezdve mindvégig már Erkki Itkonen irányította a szótársorozat szerkesztését: *Suomen kielen etymologinen sanakirja II–VI* (1958, 1962, 1969, 1975, 1978). A mindennapos robotmunkát – munkatársaival (Au-

lis J. Jokival és a végén Reino Peltolával együtt) – nagy alázattal végezte. Ugyanő indította útjára ennek a szótárnak modern változatát *Suomen sanojen alkuperä* (SSA I [1992]) címmel. A sorozatot végül Ulla-Maija Kulonen fejezte be (1995, 2000).

Megítélésem szerint – és ezzel a véleményemmel nem vagyok egyedül – Erkki Itkonen az egyik legnagyobb finnugrista nyelvész volt. Évtizedekig volt a *Finnisch-ugrische Forschungen* főszerkesztője. Főként itt publikált. Ettől lett a FUF azzá, aminek ma értékelik. „Külföldön”, magyar és német folyóiratokban „csak” néhány közleménye jelent meg. 60-éves jubileumán az MSFOu 150. (Helsinki 1973) kötetében tisztelegtek előtte kollégái és barátai. A kötet elején kedvesen mosolygó úriember fényképe tekint vissza az olvasóra.

Én 1962 őszén találkoztam vele először. Amikor szeptember végén Finnországba érkeztem, hozzá vittek, hogy itt van egy magyar ösztöndíjas Debrecenből. Átadtam neki illendően debreceni tanáraink üdvözlését. Erre nagyon barátságosan reflektált, és javasolta, hogy járjak a mordvin nyelvtörténeti előadásaira. Ez meghatározó momentum lett tudományos pályámon. A tanév végén vizsgára jelentkeztem. Megadta a penzumot: tíz oldalnyi mordvin szöveg fordítása és mordvin nyelvtörténet. Felajánlotta, hogy a nehezebb részletek fordításában segíteni fog. Be is mentem hozzá vizsga előtt, hogy tisztázzam azokat a részeket, amelyekkel nem boldogultam. Készségesen segített. Aztán a vizsgán azt a hosszú bekezdést adta, amelyben nem kértem a segítségét. Szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy kollégáinak azzal dicsekedett: a magyar ösztöndíjas hibátlanul fordította a mordvin szöveget finnre. Mellesleg két tippet adott nekem jövőmet illetően: érdemes kutatni 1) a mássalhangzók történetét, valamint 2) a tárgyas ragozás kialakulását. Kandidátusi értekezésem az első témából írtam. Elküldtem neki a munkámat. Azt írta, gratulál és hogy a részletekben vitatkozna velem. Ekkor azonban már fogytán volt az ereje, és már nem érte meg, hogy megjelentessem és megvédjem akadémiai doktori értekezésem a determinatív ragozás keletkezéséről.

Amikor lektorként láttam viszont őt 1969-ben, felajánlotta, hogy akkor mostantól „tegezünk” (= *sinutellaan*, azaz tegeződjünk). A hosszú idő távlatából is változatlan szeretettel emlékszem mesteremre.

KERESZTES LÁSZLÓ

Aulis J. Joki
(1913–1989)

Aulis Johannes Jokit, a Helsinki Egyetem professzorát, a finnországi finnugrisztika jeles képviselőjét minden finnugrista ismerte és tisztelte. Ő is a klasszikus nyelvtörténeti irányzat képviselője volt, a „Wörter und Sachen” módszer jeles finnországi művelője. Fő területe a déli szamojéd nyelvek és kulturális kérdések kutatása, az etimológia és az ehhez fűződő hagyományos hangtörténeti vizsgálatok voltak. Külön érdemeket szerzett a finnugor és indo-európai nyelvi kapcsolatok kutatásában. 1965-től 1977-ig tevékenykedett professzorként a Helsinki Egyetemen.

Tudományos pályáját hagyatékkiadással kezdte: *Kai Donners Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik* (LSFOu VIII. Helsinki 1944). Doktori disszertációját is az ezzel kapcsolatos nyelvi kontaktusok kérdéséről készítette: *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen* (MSFOu 103. Helsinki 1952). Maradandó érdemeket szerzett Kai Donner szöveg- és szógyűjtéseinek közzétételében: *Ketien. Materialien aus dem Ketischen oder Jenisei-ostjaken. Aufgezeichnet von Kai Donner* (MSFOu 108. Helsinki 1955). Kiadta Donner kis jurák, jeniszeji és tavgi szamojéd szójegyzékeit is. Nagy hatással volt rá, amikor az 1970-es tallinni finnugor kongresszuson alkalma nyílt megismerkedni Klavgyija Plotnyikovával, az utolsó kamassz szamojéd anyanyelvi beszélővel. Ago Künnappal együtt tőle nyelvi anyagot is feljegyzett, amely a helsinki hangarchívumban ma is megtalálható.

Tudós utazók úti beszámolóit, könyveit fordította finnre: Marco Polo utazásait, Kai Donner szibériai és G. J. Ramstedt orientalista tudós távolkeleti utazásait.

Kedvelt kutatási területe az etimológia volt. Több, hosszabb-rövidebb szófejtést tett közzé *Kielihistoriallisia lisiä* címmel. Erkki Itkonen mellett 1958-tól tevékeny részt vállalt a *Suomen kielen etymologinen sanakirja* II. kötetétől, amelynek szerkesztési munkálatait a teljes szótársorozat megjelenéséig, 1978-ig szorgalmasan végezte. Gyakorlati és elméleti tudását egy magyar kongresszusi előadásban foglalta össze: *Az etimológiai kutatás mai helyzete* (MNy 66: 4–12).

Lexikográfiai munkásságát a *Nykysuomen sanakirja* [Finn értelmező szótár] szócikkei, tudományos ismeretterjesztő képességét pedig az *Otavan Iso Tietosanakirja* [Otava nagy lexikona] szócikkei fémjelzik. Fontos, népszerű könyve a világ nyelveiről írt tömör és lényeglátó munka: *Maailman kielet* (Tietolipas 45. Helsinki 1966).

A nyelvi kontaktusokról vallott felfogását hatalmas monográfiában foglalta össze: *Uralier und Indogermanen* (MSFOu 151. Helsinki 1973). A nagyszabású összefoglaló a szerző 60. születésnapjára készült el. Thomsen és Collinder munkái után új kontextusba helyezte a kérdést. Ebben a művében pozitívan viszonyult a kérdéses érintkező nyelvek ősi rokonságához. Ez alapműnek számít a nyelvi kontaktuskutatásban, és kitűnő kiindulópontnak bizonyult többek között Rédei Károly és Jorma Koivulehto etimológiai munkáihoz.

Joki Viipuriban született vidéki karjalai szülők gyermekeként. Édesapja ácsmester volt. Karjalai gyökerei megnyilvánultak derűs, életigenlő habitusában. Szoros kapcsolatban állt turkológus és indoeurópai nyelvészekkel (Räsänen, Collinder, Kiparsky). Jeles tanára a híres szamojedológus, Toivo Lehtisalo volt. A második világháború hadifoglyai között voltak szibériai török nyelveket beszélők és votjákok is. (Igaz, hogy eredetileg voguloknak vélték őket, de miután Matti Liimola vogulul szólt hozzájuk, és nem értették, kiderült, hogy nem vogulok, hanem votjákok voltak.) Több kortársához hasonlóan külföldön, Stockholmban is teljesített finn lektori küldetést. Az 1959–60-as tanévet vendégprofesszorként Göttingában töltötte. Ebből kifolyólag nagyra értékelte az efféle tevékenységet. Részt vállalt azokban a miniszteriális bizottságokban, amelyek a külföldi finn lektorok kiválasztását és a nyári nyelvtanfolyamok ügyeit intézték. 60-éves jubileumán az MSFOu 151. (Helsinki 1973) kötetében tisztelegtek előtte kollégái és barátai.

Én először 1962 őszén találkoztam vele. Abban a félévben votják nyelvtörténeti előadásorozatot tartott. Lelkesen jártam az előadásokra, hiszen a professzor igen világosan és érthetően beszélt, így könnyű volt követnem a mondanivalót. A tanév végén le is vizsgáztam votjából. Ezt elégedettséggel nyugtázta.

Már ő volt a finnugor intézet vezető professzora, amikor 1969 őszén magyar lektori megbízatásomat elkezdtem Helsinkiben. Kint várt a repülőtéren, és készségesen cipelte egyik csomagomat, egy motyót, amelyben paplan és párna volt összekötözve. Nagyon jó és tapintatos főnök volt. Mindig nyitva állt előttem illatos pipadohányfüstbe burkolózó dolgozószobája. Melegen támogatta tudományos szárnypróbálgatásaimat. Megteremtette a lehetőséget arra, hogy fakultatív vogul órákat tarthassak finnugor szakosoknak. 1971 októberében a leningrádi Herzen Pedagógiai Intézetbe szervezett néhány napos tanulmányutat. Akkoriban ez nagy szó volt! Engem is magával vitt. Ott találkozhatam először vogul és osztják anyanyelvi informátorokkal, többek között Matra Vahrusevával, – valószínűleg – az utolsó kondai vogullal. (Őt 1993-ban Hanti-

Manszijszkban még egyszer viszontláttam, emlékezett a csaknem húsz évvel korábbi találkozásunkra, és nagy örömmel köszöntött.) Igen neves személyek vettek részt a „napkeleti” tanulmányúton. Joki professzoron kívül ott volt Mikko Korhonen (aki lapp adatközlő híján beült a vogul foglalkozásokra), Kaisa Häkkinen (finnugor nyelvész, aki ennek hatására akkoriban kezdte szakdolgozatát vogulból), Reino Peltola (a finn etimológiai szótár szerkesztője), Pekka Sammallahti (lappológus és szamojedológus), Juha Janhunen (szamojedológus polihisztor), Leif Rantala (a lapp nyelv és kultúra kutatója), Ildikó Lehtinen (néprajzos). A résztvevőkhöz nem kell kommentárt fűzni, hiszen nagy részükből később egyetemi tanár lett. Joki professzor jó szemmel válogatta meg legendás expedíciójának résztvevőit... Főnököm családjával is sikerült megbarátkoznunk. Felesége, Eva és lánya Päivi be-bejártak az intézetbe.

Megemlékezésemet azzal zárom, hogy a 60-as évek szigorúbb társadalmi hierarchiája ellenére bensőséges kapcsolatot sikerült kialakítanunk a finnugrisztika legtöbb nagy, klasszikus személyiségével. Közéjük tartozik Aulis J. Joki, akire ennyi év távlatából is szeretettel gondolunk.

KERESZTES LÁSZLÓ

Nyirkos István (1933–2013)

2013. május másodikán, életének 80. évében elhunyt Nyirkos István, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének professzor emeritusa, a Finnugor Nyelvtudományi Tanszék korábbi vezetője. Nyirkos tanár úr életpályájának teljes ívét 70. születésnapja alkalmából rajzolta meg a Magyar Nyelvészeti Tanszék jelenlegi vezetője, Hoffmann István (MNYj. 41 [2003]: 9–18), ehelyütt – élete főbb állomásainak megemlézése mellett – elsősorban fennisztikai, finnugrisztikai munkásságát tekintjük át.

Álljanak itt előbb pályafutásának adatai! Nyirkos István 1955-től tanársegédként, 1962-től adjuntusként, 1977-től docensként dolgozott a magyar nyelvészeti tanszéken. Finnországi kultúrdiplomáciai kiküldetéséből, a helsinki Magyar Kulturális és Tudományos Központ igazgatói tiszteből hazatérve 1993-ban a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán töltött két évet főiskolai tanárként, majd 1995-től – immár professzorként – egyetemünk Finnugor Tanszékének lett a vezetője. 1998-tól a Magyar Nyelvészeti Tanszék tanáraként végezte munkáját, majd nyugdíjba vonulása után – esetében ezt a frázist távolról sem kell szó szerint érteni – haláláig emeritus professzorként

dolgozott ugyanitt.

Nyirkos István nyelvészpályafutása első lépéseit a dialektológia területén tette meg. Ennek fontos állomása *Az abauji nyelvjárás magánhangzó-rendszere* c. disszertációja, amellyel az egyetemi doktori címet nyerte el 1961-ben. A nyelvjárások szeretetteljes kutatása élete végéig megmaradt, még a 80. életéhez közeledve is fáradhatatlanul szervezte a gyűjtéseket, s adta át óriási tapasztalatát hallgatóinak.

Munkásságának súlypontja a hetvenes évektől alapvetően a hangtörténet lett. Sokunk meghatározó egyetemi előadása volt az ő nyelvtörténeti kurzusa (elsőéves koromban – néhány hasonszőrű társammal együtt – meglepve tapasztaltam, hogy a nyelvészet is lehet érdekes, izgalmas tudományterület). Kandidátusi értekezése *Az inetimologikus mássalhangzók a magyarban* (1984, megjelent 1987), nagydoktori diszertációja pedig *Az inetimologikus magánhangzók a magyarban* (1993, megj. 1995), s e témában rengeteg tanulmányt is publikált. Emellett természetesen a magyar nyelvészet számos más területére is elkalandozott: foglalkozott névtannal, szótörténettel, etimológiai kérdésekkel, az összetett szavakkal, a kontaminációval, a pleonazmussal, a szóhasadással, sőt, írt a rím természetéről is.

Finnországgal hamar „eljegyezte magát”. 1962 és 1967 között lektorként dolgozott Helsinkiben. Itt jegyzem meg, hogy – futballhasonlattal élve – a debreceni „idegenlégiósok” meghatározó szerepet tölthettek be a finnországi magyaroiktatásban: Nyirkos után Helsinkiben lektorkodott 1969 és 1975 között Keresztes László, aki 1981–84-ben Jyväskyläben is dolgozott. Ugyanitt volt lektor Kiss Antal (1975–81 és 1984–85), Kornyané Szoboszlay Ágnes (1985–89), S. Varga Pál (1989–92), Maticsák Sándor (1992–96), Szabó Ágnes (1999–2002), Pasztercsák Ágnes (2002–5), Fábíán Orsolya (2005–7) és Dusenoki Gergely (2007–11). A „hőskorban” Turkuban lektorkodott Jakab László, 1966 és 1970 között.

De kanyarodjunk vissza Nyirkos finnországi éveire! Hoffmann István eképpen vall 2003-as köszöntőjében: „Először 1973-ban még egyetemistaként jártam Finnországban. Ott az a benyomás alakult ki bennem, hogy szinte minden finn ismeri és kedveli Nyirkos tanár urat. Aki csak megtudta ugyanis rólam, hogy magyar vagyok, szinte rögtön azt tudakolta tőlem: ismerem-e Nyirkos Istvánt?” Ez a népszerűség Nyirkos „velejárója” volt élete végéig. Mesél, nyelvóráin nem ragadt le a tárgyias ragozás nehézségeinek bemutatásánál és a magyar szórend elemzésénél, hanem országismereti célzattal népdalokat tanított tanítványainak (és itt említhetjük a jó magyar borok propagálását is). Kapcsolatteremtő készsége legendásan jó volt, s népszerűségét nyilvánvalóan fo-

kozta futballista múltja is: ha tíz-húsz évvel később születik, válogatott focista lehetett volna belőle...

Lektori évei alatt született első nyelvkönyve, az *Unkarin lukemisto sanastoineen* [Magyar olvasókönyv szójegyzékkel] (Helsinki, 1965). A Finn Irodalmi Társaság Tietolipas sorozatának 40. tagjaként napvilágot látott műben Ballasitól és Zrínyitől Vörösmartyn, Petőfin, Aranyon át József Attiláig és Illyés Gyuláig 18 költő; Jókaitól Lengyel Józsefíg 13 író műveiből adott közre szemelvényeket, melyekhez öt tudományos próza (Bárcezi, Kodály stb.) is csatolkozott, s – ismerve Nyirkos népdalok iránti vonzalmát, írhatjuk, hogy természetesen – nyolc népdal is helyet kapott a kötetben, amelyet (előrevetítve, megalapozva későbbi lexikográfiai munkásságát) 142 lapos szójegyzék zárt.

Ugyancsak a Tietolipas sorozatban (71. szám) jelent meg következő nyelvkönyve, a *Nykyunkarin oppikirja* [Mai magyar nyelvkönyv] (1972-ben, majd javított kiadása 1979-ben). A kötet a korszellemnek megfelelően épül fel: leíró szövegek, szószedet, nyelvtani magyarázatok, gyakorlatok. A tematikában a hagyományos témakörök (utazás, szállodában, színházban, orvosnál stb.) helyet kap egy debreceni és egy hortobágyi kirándulás, és a magyar sportról szóló lecke is.

Nyirkos lektori évei alatt azzal szembesült, hogy nem áll a tanulók rendelkezésére korszerű magyar–finn szótár. (Az addigi egyetlen mű Weöres Gyula 1934-es szótára volt, amely egyrészt elavult, másrészt már nem volt kapható, harmadrészt pedig eleve csak zsebszótár terjedelmű volt, ami alkalmatlannak bizonyult a komolyabb tanulásra.) E hiány pótlására vállalkozott Nyirkos István: *Unkarilais-suomalainen sanakirja. Magyar–finn szótár* c. munkája 1969-ben jelent meg Helsinkiben (2. kiadása: 1977). A 380 oldalas szótár alapja az előbb említett nyelvkönyv szójegyzéke volt. A szótár szókincsanyaga megfelelt a kommunikatívabb tanulási igényeknek, de műve, számos erénye mellett mégsem vált széles körben használatos opusszá, hanem rövidesen visszaszorult a könyvtárak és könyvgyűjtők polcára. Erről a fordulatról azonban nem a nagyközönség, hanem maga Nyirkos István „tehet”, aki 1977-ben megjelentette újabb művét (*Suomi–unkari–suomi taskusanakirja* [Finn–magyar–finn zsebszótár], Helsinki, 712 lap), amely – számos kiadást (1979, 1986, 1988, 1991) megérve – a finnországi magyarbarátok, a turisták és a nyelvtanulók sokaságának fontos segédeszközévé vált. Műve egy rendkívül sikeres finnországi sorozat részeként jelent meg. Kisméretű formája miatt könnyen kezelhető (bár nagyon apróbetűs a szövege), a szócikkek egyszerű felépítése miatt nyelvészeti előélet nélkül is jól használható. Külön turistabaráttá teszi az étel- és italnevek szókinccse (519 magyar ételnévvel!) és egyfajta társalgási zsebkönyvszerű függeléke.

A szótár megújított, átdolgozott változata (olvasóbarátabb formátum, nagyobb betűs szedés, a címszavak jobban elkülönülnek benne) *Uusi suomi–unkari–suomi taskusanakirja* [Új finn–magyar–finn zsebszótár] címmel először 1996-ban jelent meg (majd 2000-ben és 2009-ben újabb kiadásai is napvilágot láttak). – E szótárak révén (is) ismert – és hosszú időre ismert is marad – Nyirkos neve Finnországban. Sajnos, ez a szótár nem jelenhetett meg Magyarországon, pedig így még többen használták volna. (Ezt a hiányt Jakab László finn–magyar és magyar–finn szótárai pótolják, amelyek a közelmúltban láttak napvilágot.)

Nyirkos fenniszтика munkásságából meg kell említenünk Kalevala-kutatásait. Több írásában foglalkozott Lönnrottal és a Kalevala magyar fordításával, l. pl. *Lönnrot és a magyar Kalevala*. *Alföld* 1974/9: 59–68; *Lönnrot és a Kanteletár*. Rácz István (szerk.), *Kanteletár*. *Folklór és Etnográfia* 52. Debrecen, 1990. 239–250; *Kétszáz éve született Lönnrot Elias*. *Ethnica* IV/3 [2002]: 105–109; *A Kalevala egyik epizódjának fordításáról*. *Forrás* 8/9 [1976]: 58–59; *Kalevalan tie Unkarissa*. *Tiedotuslehti*. Suomen Kodály-Seuran Julkaisuja 1996/2: 10–12; *A Kalevala művelődéstörténeti hatásáról*. *Ethnica* II/3 [2000]: 101–106; *A Kalevala hatása a finn és a magyar kultúrára*. *Specimina Fennica* IX. Szombathely, 2001. 39–53. *Százhatvan éves a finn Kalevala*. *Ethnica* X/4 [2008]: 109–110. Ez irányú munkásságának csúcspontja az *Utunk Pohjola*. *Kalevala-kutatások Magyarországon* című mű, amelyet ő szerkesztett, de emellett ellátta bevezetéssel, jegyzetekkel és szemelvényes bibliográfiával is (Békéscsaba, 1985).

Nyirkos magyar–finn kontrasztív nyelvészeti tanulmányokat is közreadott, pl. *A magyar–finn kontrasztív vizsgálatok néhány kérdése*: In: Horváth Miklós, Temesi Mihály (szerk.), *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás*. Bp., 1972. 73–80; *Syvärakenteen ja sanajärjestyksen keskinäisestä suhteesta suomen ja unkarin kielessä*: In: *Esitelmät. Unkarin aluekokous*. Visegrád, 1982. 1–17; *A nyelvi egyenértékűség kérdései. Kontrasztív vizsgálatok a magyar és a finn nyelv alapján*. In: Bachát László, Székely Gábor (szerk.), *Anyanyelv – idegen nyelv*. Nyíregyháza, 1984. 177–187; *A magyar és a finn katonai csoportnyelvről*. In: Grétsy László (szerk.), *Nyelvvédelem – honvédelem. Tanulmányok a katonák nyelvéről*. Bp., 1990. 44–47; *Unkarin ja suomen verbien rektioista*. In: Pusztay János (szerk.), *Kaukovertailuja. Unkarilais-suomalaisia kontrastiivisia tutkimuksia*. *Specimina Fennica* V. Savariae, 1994. 97–102; és Alho Alhoniemivel és Heikki Paunonennel közösen ő szerkesztette a hét magyar és finn nyelvű tanulmányt tartalmazó *Suomi ja unkarin rinnakkain. Suomalais-unkarilaisia kontrastiivisia tutkielmia*. (Turun

yllopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 38., Turku, 1991) c. művet is.

Nyirkos István – lektorként, majd kultúrdiplomataként – a magyar nyelvet és kultúrát is népszerűsítette Finnországban, s ugyanígy szívügyének tekintette a finn kultúra magyarországi terjesztését. Rendkívül nagy szerepet vállalt a finn–magyar és magyar–finn baráti körök és a testvérvárosok tevékenységében, mindkét országban számos előadást tartott, konferenciát szervezett. Szeretággazó érdeklődésének néhány írásos emléke: utószót írt Matti Vainio *A finn zene története* (Debrecen, 1991) c. művéhez, publikált a finn tájszótár munkálatairól (B. Lőrinczy Éva-Emlékkönyv [1996–97]: 114–118), s megemlékezett Rácz Istvánról, a Kalevala fordítójáról is (Ünnepi kötet Szabó László tiszteletére. Debrecen, 1999. 451–454).

Nyirkos professzor a magyar nyelvészet bizonyos kérdéseinek uráli hátterét is kutatta, ennek eredménye a *Szóösszetételeink keletkezésének uráli hátteréről* (Magyar Nyelv 80 ([1984]: 455–463) és a *Kontaminaatio, jälkikorrektio ja uralilainen lauseoppi* c. írása (CIFU-9 [2001]: 480–484). A nyelvrokonságról több tudományos és ismeretterjesztő előadást tartott és cikket írt, pl. *Nyelvrokonaink*. In: Nanovfszky György (szerk.), *A finnugorok világa*. Budapest, 1996. 109–111; *Hol élnek ma az uráli népek?* Uo. 117–118.; *Rokon népeink és nyelveink eredetének útvesztőiben*. In: V. Raisz Rózsa (szerk.), *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. Bp., 1996. 67–72.

Otthonosan mozgott a finn névtan területén. Áttekintő cikke (*A finn névkutatásról*. In: B. Gergely Piroska, Hajdú Mihály (szerk.), *Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai I–II*. Bp.–Miskolc, 1996. 2: 491–498) a mai napig kötelező olvasmány az e területre merészkedőknek. Ő volt az, aki elvállalta a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete és a Helsinkiben működő Honi Nyelvek Kutatóintézete (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) közös szervezésében elindított *Onomastica Uralica* c. kutatási program és kiadványsorozat vezetői tisztét. A sorozatban eddig kilenc kötet jelent meg az uráli névtan különféle témaköreiről (erről l. *The plan of a serial in Uralian onomastics* [Hoffmann Istvánval, Maticsák Sándorral, Ritva Liisa Pitkänennel közösen]. In: CIFU-9 [2001]: 2: 375–376; és *Együttműködési program az uráli nyelvek névkutatása terén* [Hoffmann Istvánval és Maticsák Sándorral közösen]. Névtani Értesítő 22 [2000]: 142–150). Nyirkos a sorozat két kötetének szerkesztője is volt: *Hungarian Onomastics in Onoma. Onomastica Uralica 1c*. Debrecen, 2002. [Hoffmann Istvánval és Ördög Ferencsel közösen] és *History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages. Onomastica Uralica 2*. Debrecen–Helsinki, 2002.

Nyirkos István tudományos pályafutását, diplomáciai tevékenységét számos elismeréssel honorálták. Szakmai elismertségét jelzik a következő állomások: 1972-ben tagja lett a Finnugor Társaságnak, rá egy évre a Finn Irodalmi Társaságnak és a Kalevala Társaságnak. 1985-ben beválasztották a Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottságába. Tagja volt az MTA uráli és magyar nyelvészeti munkabizottságának, elnöke volt a Reguly Társaságnak.

Ami a kitüntetésekkel illeti: már 1969-ben megkapta a Finn Fehér Rózsa Lovagrend I. fokozatát, majd diplomáciai küldetése befejeztével, 1993-ban Finn Oroszlán Lovagrend Parancsnoki Fokozatát és ugyanabban az évben a Finn Akadémia Emlékérmét, itthon pedig a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjét.

Mindezen adatok egy eredményekben, sikerekben gazdag tudós és kultúr-diplomata pályafutását tárják elénk. Nyirkos tanár úr azonban ennél lényegesen több volt. Mindig segítőkész, kedves, mosolygós alakja nem halványul, történetei, az életről és a tudományról való felfogása mindig is itt fog maradni velünk.

Nyirkos professzor úr tanszéki évkönyvünk, a *Folia Uralica Debrecenien-sia* 4. és 5. számának szerkesztője volt 1997–98 között. Most e folyóirat hasábjain búcsúztatjuk őt.

MATICSÁK SÁNDOR